

AVRUPA İŞKENCENİN ÖNLENMESİ SÖZLEŞMESİ BAĞLAMINDA ÜLKE ZİYARETLERİ VE TÜRKİYE

Av. Berk YALÇIN¹

ÖZET

Makalemizin konusu Türkiye'nin de taraf olduğu Avrupa İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi bağlamında ülke ziyaretlerinin nasıl yapıldığı, ülke ziyaretleri mekanizmasında denetim görevini yerine getiren ; "komite" adı verilen organın çalışma yöntemleri ve Türkiye özelinde yapılan ziyaretler sonucunda hazırlanan raporların değerlendirilmesidir. Makalede daha çok Avrupa İşkence Önleme Sözleşmesinin diğer insan hakları sözleşmesinden en önemli farkının işkence ve kötü muamelelerin daha gerçekleşmeden önlenmesine yönelik mekanizmalar içermesinin ancak buna rağmen Türkiye'nin Komite'nin ana faaliyet gösterdiği ülkeler arasında başı çektiğini ve Komite'nin önerilerine uygun olarak gerekli önlemleri ve düzenlemeleri gerçekleştirmekte başarılı olamamasının üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İşkence, Kötü Muamele, Komite, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

ABSTRACT

The subject of our article is that evaluating reports in a result of in the context of European prevention of the torture contract, which Turkey is also party, how the visiting countries have done and playing role of the inspection in the mechanism of the visiting country called as "The Committee", its methods of working and especially visits to the Turkey. In the article, the most significant difference between the European prevention of the torture contract and the contract of the other human rights is that containing mechanisms of preventing the torture and mistreatment before they happened. However, despite of those mechanisms, emphasizing being not successful of

¹ Ankara barosu, Avukat, e-posta: av.berkyalcin@gmail.com

applying regulations and providing necessary preventions, Turkey is also a locomotive country, among other countries, which show main activity.

KeyWords: Torture, Maltreatment, Committee, Law Enforcers, European

1. Giriş

Avrupa Konseyi'nin düzenlediği belgelerden birisi olan Avrupa İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi (AİÖS)², 26 Kasım 1987'de Strasburg'da imzaya açılmış ve 1989 tarihinde yeterli imza sayısı sağlanarak yürürlüğe girmiştir. Hâlihazırda Konsey üyesi bütün devletler bu Sözleşme'yi onaylamıştır. Türkiye, AİÖS'yi 11 Ocak 1988'de imzalamıştır. Sözleşme, gerekli onay belgesi sayısının gerçekleştiği 1 Şubat 1989'dan itibaren yürürlüğe girmiştir.

İşkence yasağı ile ilgili özel bir sözleşme olduğundan AİÖS, bazı spesifik denetim mekanizmalarını içerir. Bu önemli mekanizmalardan birisi, ihlalin gerçekleşmesinden önce önlenmesini hedef alan ülke ziyaretleri mekanizmasıdır. Bu önleme mekanizmaları işkence yasağı gibi önemli bir hakkın doğası gereği insan hakları hukukuna dâhil edilmiş kendine özgü mekanizmalardır.

Bu çalışmada, AİÖS kapsamındaki ülke ziyaretleri mekanizmasının Türkiye özelinde nasıl meydana geldiği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. Ülke Ziyaretleri Mekanizması

Sözleşme'nin denetim görevini yerine getiren organı Komite'dir. Bu Komite, Taraf devletlerden birer üyeden teşekkül eder. Komite'nin AİÖS madde 1, 2 ve 7 'ye göre taraf devletlerin egemenlik alanı içerisinde

² Avrupa İşkencenin ve İnsanlık dışı ya da Aşağılayıcı Muamele ya da Cezanın Önlenmesi Sözleşmesi (*European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*)

kişilerin kamusal tasarruf sonucu alıkonuldukları yerleri ziyaret etme buralarda inceleme yapma ve denetleme yetkisi mevcuttur.³ Bu alıkonulma yerlerinin içerisine cezaevleri, ıslahevleri tıbbi ve idari benzeri kurumlar girmektedir. Görüldüğü üzere, kişilerin özgürlüklerinden kamusal tasarrufla alıkonuldukları herhangi bir yer ifadesi ile Komite'nin ziyaret edebileceği yerlerin kapsamı geniş tutulmuştur.

Taraf devletler, Komite'nin bu ziyaretlerinde onunla işbirliği yapmakla yükümlüdürler.⁴ Komite'nin yaptığı ziyaretler, periyodik, ad hoc ve izleme ziyaretleri olarak üç şekilde gerçekleştirilmektedir. Ayrıca bunlara ilgili devletin daveti üzerine gerçekleştirilen ziyaret türünü de eklemek mümkündür.⁵ Sözleşme metni bu ziyaretleri asıl olarak ikiye ayırmaktadır. Bunlar belli aralıklarla yapılan periyodik ziyaretler ve şartların gerektirmesi halinde yapılacak diğer ziyaretlerdir.

Komite, gizlilik ilkesinin hâkim olduğu⁶ bu ziyaretlerden sonra bir rapor oluşturur ve ilgili devlet buna rıza gösterirse hem kendi hazırladığı raporu hem de devletin buna cevabını alenileştirebilir. İlgili devletin rızası gerekli bir koşulsuz da, ziyaret edilen devletin işbirliğine yanaşmaması veya işkence pratikleri ile ilgili gerekli önlemleri almaması sonucu Komite raporun yayınlanmasına tek yanlı olarak da karar verebilir.

³Gemalmaz, Mehmet Semih, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 2**, Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 8. Bası, Legal Yayınları, İstanbul, sf. 211.

⁴Seven, Huriye, “Avrupa İşkenceyi Önleme Sözleşmesi ve Uygulaması”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı 448, Eylül 2005, sf. 109.

⁵Gemalmaz, **Genel Teori**, sf. 212.

⁶Ginther, Konrad, “*The European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*”, 2 **EJIL** (1990), sf. 126

3. Türkiye'ye Yapılan Komite Ziyaretleri

Bu başlıkta, sözleşmeye taraf olduğu tarihten beri Türkiye'ye yapılmış Komite ziyaretleri ile ilgili bilgi verilecektir.

Komite, ülke ziyaretlerine 1990 yılında başlamıştır. 1990 yılından 2017 yılına kadar Türkiye'ye yapılan ziyaretlerin toplam sayısı 32'dir.⁷ Bu ziyaretlerden yalnızca 7'si periyodik ziyaretlerdir. Periyodik ziyaretlerin yapıldığı tarihler, 1992, 1997, 2001, 2004, 2009, 2013 ve 2017'dir. Geriye kalan ziyaretlerin hepsi gerek davet üzerine gerek Komite'nin kendi inisiyatifiyle yaptığı *ad hoc* olarak adlandırılan ziyaretlerdir.

Bir diğer ilginç istatistik ise Sözleşme'ye taraf devletler arasında en çok ziyaret edilen ülkenin yine Türkiye olmasıdır.⁸ Komite her ne kadar aynı yıl içerisinde yaptığı ziyaretleri raporunda tek bir ziyaret gibi belirtse de yukarıda verilen istatistik Komite'nin yaptığı ziyaretlerin tam sayısıdır. Örneğin, Komite 2001 yılı içerisinde Türkiye'ye toplam 4 ziyaret gerçekleştirmiştir.

1990-2017 yılları arasında Türkiye'ye ziyaretin yapılmadığı sadece 5 yıl vardır. Bunlar; 1993, 1995, 1998, 2011 ve 2014'tür. Komite'nin Türkiye'ye yaptığı en son ziyaret 10-23 Mayıs 2017 tarihinde yapılan periyodik ziyarettir.

Komite'nin ziyaretleri sonucu en son yayınladığı rapor 2013 yılında yaptığı periyodik ziyaretten sonradır. O tarihten sonra yapılan 4 ziyaretin raporu henüz yayınlanmamıştır.

Komite'nin bir yaptırım aracı olarak gördüğü hazırlanan raporun tek yanlı olarak kamuya duyurulmasına ilk maruz kalan ülke yine Türkiye'dir.⁹ 1992 yılında, Komite hazırladığı raporu Türkiye Hakkında

⁷<http://www.coe.int/en/web/cpt/visits#> (01/06/2017, Çevrimiçi).

⁸Gemalmaz, **Genel Teori**, sf. 215.

⁹Gemalmaz, Mehmet Semih, "Evolution of the CPT Activities in the Turkey Case", **Turkish Yearbook of Human Rights**, Vol. 19-20, 1997-1998, sf. 65-70.

Kamuya Açıklama başlığı ile ilan etmiştir.¹⁰ Devamında 1996 yılında bir kez daha Türkiye bu yaptırıma maruz kalmıştır.

Yine buna eklenecek diğer bir istatistik ise Komite'nin en fazla *ad hoc* yani olağandışı ziyaret gerçekleştirdiği ülke de Türkiye'dir.¹¹ 1990-2017 yılları arasında 25 defa *ad hoc* ziyarete maruz kalan Türkiye'yi takip eden ülke 19 *ad hoc* ziyaret sayısı ile Rusya'dır.¹²

4. İstatistiklere İlişkin Gözlemler

Yukarıda verilen istatistiklere bakıldığında zaman Türkiye'nin, Komite'nin ana faaliyet gösterdiği ülkeler arasında başı çektiği görülmektedir. Ad hoc ziyaret usulü ile ziyaretlerin başlandığı ilk ülke olan Türkiye¹³ en fazla sayıda ad hoc ziyaretin yapıldığı ülke unvanını da elinde bulundurmaktadır. Türkiye'nin bu denli yüksek sayıda ziyarete maruz kalması hiç şüphesiz kronik bir işkence veya kötü muamele problemi olduğunu gösterir. Ad hoc ziyaretlerin sayısının bir süreden sonra azalmaması, Türkiye'nin Komite'nin önerilerine uygun olarak gerekli önlemleri ve düzenlemeleri gerçekleştirmekte pek de başarılı olamadığını göstermektedir.

Yine, Komite'nin istisnai bir yaptırım aracı olarak kullandığı kamuya tek yanlı açıklama müessesesinin ilk olarak Türkiye için işletilmesi bir başka sorunun varlığını göstermektedir. Bu da Türkiye'nin geçmiş dönemde işkence yasağına aykırı uygulamalara yer verdiği gibi bunu önlemekle yetkili Komite'nin ziyaretlerinde gerekli işbirliğini de göstermediğini gösterir. Bu yaptırımların gerçekleştiği tarihlere de bakılacak olursa özellikle 1990'lı yılların işkence karnesinin Türkiye

¹⁰ Tanca, Antonio, "ThePublic Statement on TurkeybytheEuropeanCommitteeforthePrevention of Torture", 4 **EJIL**, 1993, sf. 115-127.

¹¹Gemalmaz, **Genel Teori**, sf. 218.

¹²<http://www.coe.int/en/web/cpt/russian-federation> (01/06/2017, Çevrimiçi).

¹³ Gülmez, Mesut, "İşkencenin Önlenmesi Avrupa Komitesi ve Türkiye'ye Yönelik Açık Bildirimleri", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 31, Sayı 1, Mart 1998, sf. 13.

açısından son derece sorunlu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede; Mumcu'ya göre, "Ne zaman biteceği belli olmayan, ama mutlaka bitecek, anlamsız bölücü terörü önlemek için olağanüstü durumların uygulanması bir süre için zorunluluk sayılabilir. Ancak bu uygulama da devlete onur verecek, teröriste ise haksızlığını gösterecek yöntemlerle başarılmalıdır."¹⁴

2000'li yıllardan sonra Komite ile işbirliği konusunda daha etkili olan Türkiye'nin yine de *ad hoc* ziyaret sayısının azalmaması ile işkence yasağı konusunda hala ciddi sorunlarının olduğunu göz önüne sermektedir. Olağan olan periyodik ziyaretlerin ağırlıkta olmasıdır. Bir ülke ile ilgili *ad hoc* ziyaret sayısının çokluğu her halükarda o ülkenin işkence ve kötü muamele konusunda kurumları içerisinde ciddi problemlere ve ihlal iddialarına yol açığının kabulünü gerektirir.

5. Sonuç

Bu çalışmada, Türkiye'nin taraf olduğu AİÖS çerçevesinde spesifik ülke ziyaretleri mekanizmasının nasıl işlediği araştırılmıştır. İşkence ve kötü muamele yasağına özgülenen bu belge diğer insan hakları sözleşmelerinden bazı farklılıklar ile ayrılmaktadır. Bunların en önemlisi de doğası gereği insan onuruna aykırılığı tartışılmaz olan ve bu nedenle de mutlak hak olarak nitelendirilen işkence ve kötü muamelenin daha gerçekleşmeden önlenmesine yönelik mekanizmalar içermesidir. Önleyici mekanizmalar insan hakları hukukunda yeni gelişen bir alandır ve bu sözleşme de bunun öncülerindedir.

İşte bu önleyici mekanizmalardan birisi olan ülke ziyaretleri usulünde, kişilerin kamusal tasarruf ile tutuldukları yerler incelenerek ülkenin işkence ve kötü muamele yasağına ilişkin durumu ortaya konulmaya çalışılır ve eksiklikler taraf devlet ile işbirliği ilkesi çerçevesinde çözülmeye çalışılır.

¹⁴ Mumcu, Ahmet , **İnsan Hakları & Kamu Özgürlükleri**, Savaş Yayınları, Ankara, 1992, sf. 293.

Türkiye'nin de genel olarak Komite ile işbirliği içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Ancak 90'lı yıllarda istisnai tek taraflı açıklama yaptırımına maruz kalan ilk ülke olduğu da akıldan çıkarılmamalıdır.¹⁵ Yine, Komite'nin ziyaretleri için işbirliği gösteren Türkiye'nin aynı işbirliğini Komite'nin önerilerini gerçekleştirmek konusunda da sergilediğini söylemek güçtür. Çünkü ad hoc ziyaret konusundaki istatistik istikrarlı bir şekilde devam etmektedir. İşbirliği ilkesinin gereği olarak gerekli önlemlerin alınmış olması olasılığında bu sayıların gitgide düşmesi ve hatta ortadan kalkmış olması beklenirdi. Bu da bize işkence ve kötü muamele yasağı konusunda ülkemizin henüz tam olarak sorunsuz mertebeye erişemediğini göstermektedir. Bununla beraber, işkence ve kötü muamele yasağı başta olmak üzere insan hakları uygulamasında ülkemizin daha ileriye gidebilmesi için Mumcu'nun ifadesiyle, "Her türlü eğitimde "insan"ın yüce değeri, tartışılmaz biçimde zihinlere işlenmelidir".¹⁶

¹⁵ Gülmez, **a.g.e.**, sf. 28.

¹⁶ Mumcu, sf. 293.

KAYNAKÇA

- Mumcu, Ahmet: **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri**, Savaş Yayınları, Ankara, 1992
- Gemalmaz, Mehmet Semih: **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 2**, Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 8. Bası, Legal Yayınları, İstanbul, 2012.
“Evolution of the CPT Activities in the Turkey Case”, **Turkish Yearbook of Human Rights**, Vol. 19-20, 1997-1998, 55-91.
- Gemalmaz, Mehmet Semih: Yaşam hakkı ve İşkence Yasağı, Kavram Yayınları, 1993
- Ginther, Konrad: “*The European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*”, 2 **EJIL** (1990), 123-130.
- Gülmez, Mesut: “İşkencenin Önlenmesi Avrupa Komitesi ve Türkiye’ye Yönelik Açık Bildirimleri”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 31, Sayı 1, Mart 1998, sf. 13-44.
- Seven, Huriye: “Avrupa İşkenceyi Önleme Sözleşmesi ve Uygulaması”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı 448, Eylül 2005, sf. 101-129.
- Tanca, Antonio: “The Public Statement on Turkey by the European Committee for the Prevention of Torture”, 4 **EJIL**, 1993, sf. 115-127.

Tekin, Akıllıoğlu: “İnsan hakları 1, Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayını, Ankara, 1995

Avrupa İşkencenin ve İnsanlıkdışı ya da Aşğılayıcı Muamele ya da Cezanın Önlenmesi Sözleşmesi (European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment)

www.coe.int/en/web/cpt